

Kvarteret Mekanikern i Örebro

RAÄ 83:1, Örebro socken och kommun, Närke

Ebba Knabe

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2016:19

ARKEOLOGISK FÖRUNTERSÖKNING

Kvarteret Mekanikern i Örebro

RAÄ 83:1, Örebro socken och kommun, Närke

Ebba Knabe

Lst dnr 431-3083-2015

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Drottninggatan 11, 702 10 Örebro
Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

© 2016 Arkeologgruppen AB

Arkeologgruppen rapport 2016:19

Författare Ebba Knabe

Grafisk form Nina Balknäs@Högtorps Diverse

Omslagsfoto På platsen för förundersökningen stod konstverket "Homemade"
av Sylvain Ristoris som ingick i Open Art 2015. Foto av Ebba Knabe.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr R50223371_150001

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Bakgrund och kulturmiljö	5
Bakgrund till ärendet	5
Kunskapsläge.....	5
Tidigare arkeologiska undersökningar	5
Syfte och frågeställningar.....	6
Metod och genomförande.....	6
Resultat	8
Markhorisont	8
Jordgatan 5–9	10
Tomt 30, schakt 600 och 100.....	10
Tomt 32, schakt 200, 188, 300, 308 och 312.....	11
Tomt 34, schakt 400 och 541	11
Tomt 36, schakt 660, 700, 177 och 781	14
Tolkning.....	14
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	15
Referenser	16
Tekniska och administrativa uppgifter.....	17
Bilagor	18
<i>Bilaga 1. Schakttabell</i>	
<i>Bilaga 2. Anläggningstabell</i>	
<i>Bilaga 3. Makrofossilanalys</i>	

Figur 1. Karta över trakten kring kvarteret Mekanikern med den aktuella undersökningsplatsen markerad med en röd cirkel.

Sammanfattning

I samband med att ÖrebroBostäder AB planerar bygga nya bostadshus i kvarteret Mekanikern 4, 5 och 6 utförde Arkeologgruppen i Örebro AB en arkeologisk förundersökning på platsen. Området ligger i utkanten av fornlämning Örebro 83:1 och Länsstyrelsen i Örebro län bedömde att markarbetena kunde komma att beröra delar av fornlämningen.

Sammanlagt tretton schakt grävdes inom ytan. En äldre markhorisont fanns över större delen av området. Analys av prover visar att området delvis har varit sankmark, samt att det har använts som betesmark. I övrigt påträffades enbart rester efter yngre bebyggelse.

Bakgrund och kulturmiljö

Bakgrund till ärendet

Örebro kommun arbetar med att upprätta en ny detaljplan för fastigheterna Mekanikern 4, 5 och 6. Enligt planen ska bostadshus byggas i området. Området utgjordes vid undersökningstillfället av en asfalterad yta som användes som parkeringsplats, samt ett område med rivningsmassor efter äldre bostadshus. Planområdet är beläget på den södra sluttningen av den rullstensås som löper genom Örebros centrala delar. Länsstyrelsen bedömde att markarbetena skulle kunna beröra delar av fornlämning Örebro 83:1 och att en arkeologisk förundersökning skulle göras innan arbetena fick påbörjas. Företagare och kostnadsansvarig var ÖrebroBostäder AB.

Kunskapsläge

Det aktuella förundersökningsområdet ligger i kanten av fornlämning Örebro 83:1. Lämningens närmare karaktär och bevarandegrad inom aktuellt område är dåligt känd. Tidigare utförda arkeologiska undersökningar i närområdet visar att det är sannolikt att tidigare okända delar av fornlämningen kan finnas bevarade under mark.

Tidigare arkeologiska undersökningar

Ett stort antal arkeologiska undersökningar har utförts i Örebro under de senaste decennierna. Dessa har mestadels berört de mer centrala delarna av fornlämningen, det vill säga de delar av staden som är belägna kring Svartån. I den sydligaste och västligaste delen av staden har få arkeologiska undersökningar utförts. Dock indikerar de få undersökningar som har genomförts i närområdet att delar av fornlämning Örebro 83:1 kan finnas inom förundersökningsområdet.

Arkeologgruppen i Örebro AB genomförde under år 2011 och år 2012 en schaktningsövervakning för markarbeten väster om det nu aktuella området. Schaktningsövervakningen omfattade en sträcka från Kungsgatan och vidare norrut till Fabriksgatan. Resultaten pekar bland annat på att lämningar återfinns även längre söderut än vad som framgår av fornlämningens begränsning så som den är registrerad i Riksantikvarieämbetets fornminnesregister. Resultaten från schaktningsövervakningen finns avrapporterade i Arkeologgruppen AB Rapport 2013:03.

Andra mindre provgrävningar i intilliggande kvarter som utfördes under tidigt 1980-tal visade på viss förekomst av stadslager, men också att delar av områdena var kraftigt störda av senare tiders verksamhet.

Syfte och frågeställningar

Uppdraget innebar att utföra en arkeologisk förundersökning av den del av fornlämning Örebro 83:1 som berörs av de planerade bygg- och anläggningsarbetena inom fastigheterna Mekanikern 4, 5 och 6.

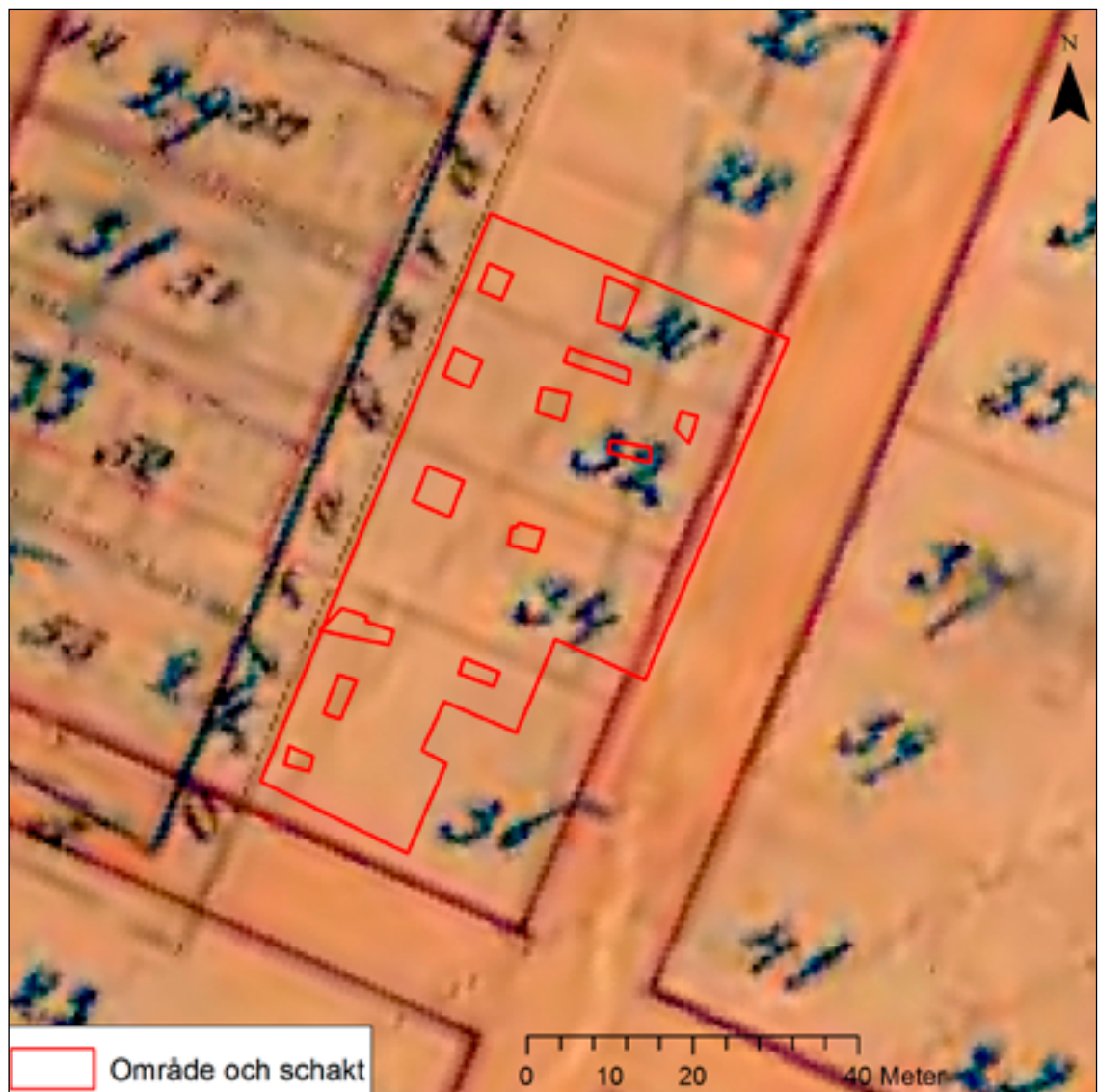
Syftet med förundersökningen var följande: Att skapa ett underlag för Länsstyrelsens bedömning av om tillstånd till att ta bort aktuell del av fornlämningen kunde ges, genom att klargöra fornlämningens närmare art och omfattning. Detta skulle minst innefatta:

- *eventuell förekomst av kulturlager, deras karaktär och ålder*
- *eventuell förekomst av anläggningar och bedömning av deras typ, antal och ålder*
- *eventuellt fyndinnehåll, vilket ska inkludera en bedömning av fyndens typ, antal och ålder*
- *bedömning av fornlämningens bevarandegrad på aktuell plats*
- *rumslig avgränsning av fornlämningen inom exploateringsområdet*
- *bedömning av vilka typer av aktiviteter som ligger bakom de kulturlager, anläggningar och fynd som påträffas vid förundersökningen.*
- *att klargöra i vad mån en arkeologisk undersökning (slutundersökning) måste utföras av aktuell del av fornlämningen innan bygg- och anläggningsverksamhet får ske inom området.*

Metod och genomförande

Det aktuella förundersökningsområdet var cirka 2 400 kvadratmeter stort. På delar av den aktuella förundersökningsytan fanns rivningsmassor efter nyligen rivna hus. Andra delar av området var asfalterade eller påförda olika typer av massor.

Förundersökningen bestod av två etapper där etapp 1 skulle utgöra en mindre förundersökning och tjäna som bedömningsunderlag för huruvida en regelrätt förundersökning skulle genomföras.

Figur 2. Schakten inlagda på karta från år 1844.

Etapp 1 genomfördes genom att mindre schakt grävdes med grävmaskin. Enligt stadskartan från år 1844 berördes fyra tomter: 30, 32, 34 och 36. För att få ett grepp om eventuell förekomst av äldre lämningar lades provgroparna förhållandevis jämnt fördelade inom tomterna. Schakten som grävdes var cirka 16 kvadratmeter stora. Totalt undersöktes cirka 180 kvadratmeter av den totala ytan om 2 400 kvadratmeter.

Inledningsvis schaktades asfalt, bärlager och yngre fyllnadslager bort. Yngre lämningar, från tiden efter cirka 1850, dokumenterades och togs bort med grävmaskin.

Om lämningar skulle påträffas under etapp 1 skulle etapp 2 utföras. Etapp 2, skulle ha karaktären av en sedvanlig arkeologisk förundersökning.

Dokumentationen gjordes med digital inmätning av schakt och påträffade arkeologiska kontexter, fynd och prover. Beskrivningar av arkeologiska kontexter, konstruktioner, anläggningar och andra strukturer, gjordes skriftligt på därför avsedda kontextblanketter. För de digitala inmätningarna i fält användes en RTK-GPS och dess mätfiler fördes över i det digitala dokumentationssystem Intrasis 3. Efterbehandling av digitala data skedde i ArcGis 10.2. Sektioner upprättades för hand, vilka digitaliserades i samband med rapportarbetet. All inmätning gjordes i SWEREF 99 TM. Anläggningar och konstruktioner fotograferades med digitalkamera. Daglig säkerhetskopiering gjordes av det digitala dokumentationsmaterialet.

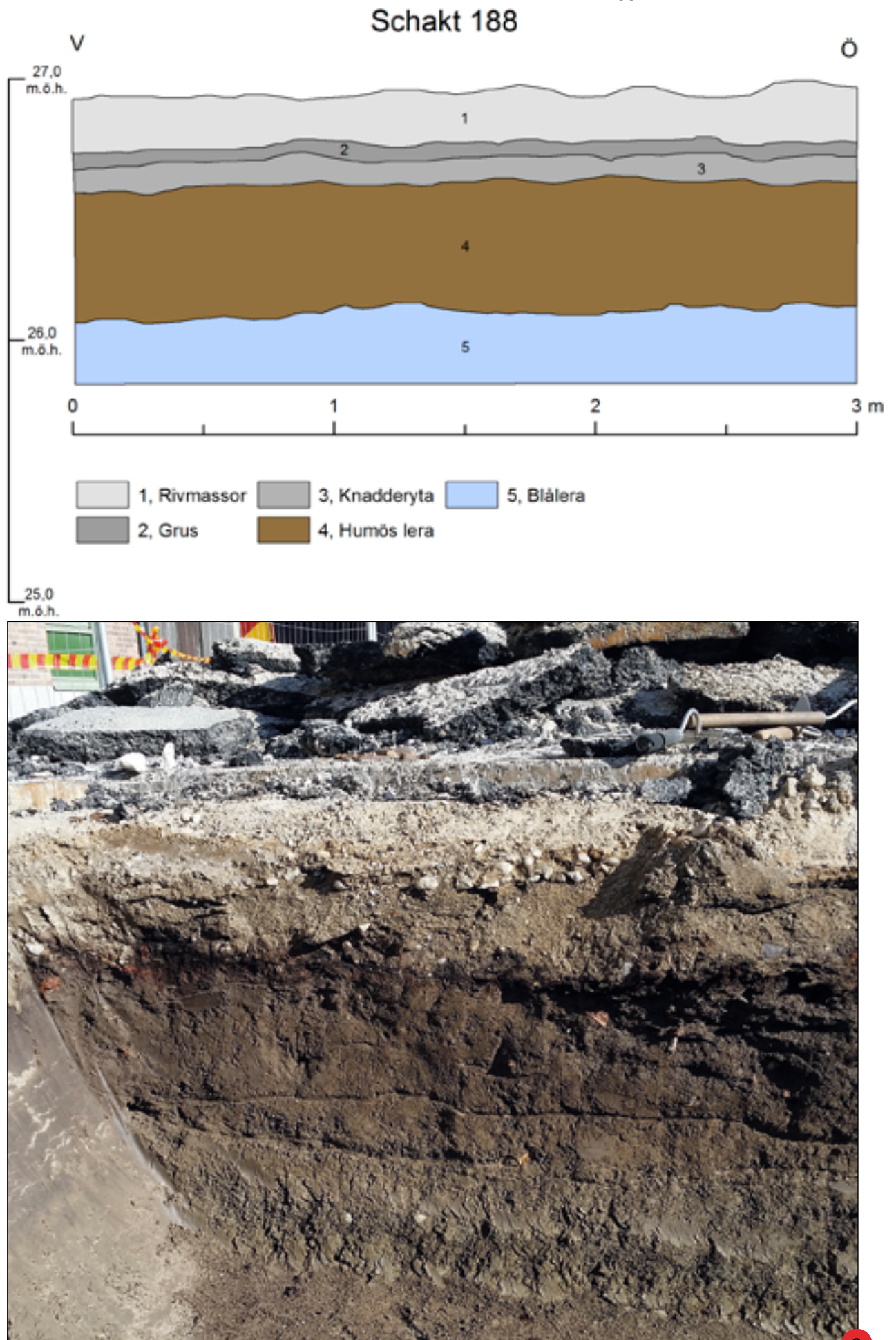
Resultat

Sammanlagt tretton schakt eller provgropar grävdes med tämligen jämn fördelning över området. Till större delen utgjordes schakten av fyllnadsmassor från hus rivna under 1900-talet. Under fyllnadsmassorna fanns en äldre markhorisont. Två schakt (308 och 312) berörde området i öster där nyligen rivna byggnader hade stått. Det kunde snart konstateras att husens källare var nedgrävda i orörd lera. Botten i schakten utgjordes av lera, cirka 1 meter under befintlig marknivå.

Enligt kartmaterialet tomtindelades området under mitten av 1800-talet, men förefaller ha bebyggts först under andra hälften av 1800-talet. Utifrån fotografier kan man dra slutsatsen att de flesta husen har rivits någon gång på 1960-talet.

Markhorisont

Inom området fanns rester av en äldre markhorisont. Den kunde konstateras i samtliga schakt förutom i schakt 100, 312 (A192) och delvis i schakt 308. Fyndmaterialet bestod framför allt av keramiskt gods med datering från 1600-talets slut till 1900-tal. Två jordprover togs för arkeobotanisk analys, se bilaga 3. Från områdets södra del togs det prov från schakt 777. Analysen därifrån visar att man fyllt ut i området med hantverksavfall. Från områdets norra del togs prov i schakt 188. Analysen utav det provet visar att det förmodligen rört sig om betesmark med både lite torrare och fuktiga partier.

Figur 3 och 4. Profil och foto över markhorisonten.

Figur 5. Plan över schakten i tomt 30 och 32. Skala 1:200.

Jordgatan 5–9

TOMT 30, SCHAKT 600 OCH 100

I undersökningsytans norra del, i schakt 600, påträffades en rad stenar (A630). stenraden tolkades som rester av en husgrund som sannolikt utgör rester efter en byggnad med adress Jordgatan 7. Huset låg med gaveln mot gatan. Fyndmaterialet pekar på att huset har rivits under 1900-talet.

I schakt 100 påträffades en grundmur (A104) till en källare nedgrävd i leran. Muren låg i vinkel och stenarna var fogade med cement. Huset stod fram till år 2014.

Figur 6. Foto från 1937 taget från Bondegatan 12. Huset bakom staketet är sannolikt det vi har stött på rester från. Bildkälla: Örebro stadsarkiv/Erik Larsson.

TOMT 32, SCHAKT 200, 188, 300, 308 OCH 312

Tomterna på Jordgatan 7 och 9 verkar ha varit sammanslagna. I schakt 200 påträffades spridda stenar, A604, som troligen är rester av grundstenar till en mindre byggnad. Även denna byggnad kan härledas till äldre fotografier. I anslutning till byggnaden löper ett plank norrut.

I schakt 300 fanns en stensatt dränering, A304, som löpte i östvästlig riktning. I samtliga schakt förutom schakt 312 fanns rester av den ovan nämnda markhorisonten, A192.

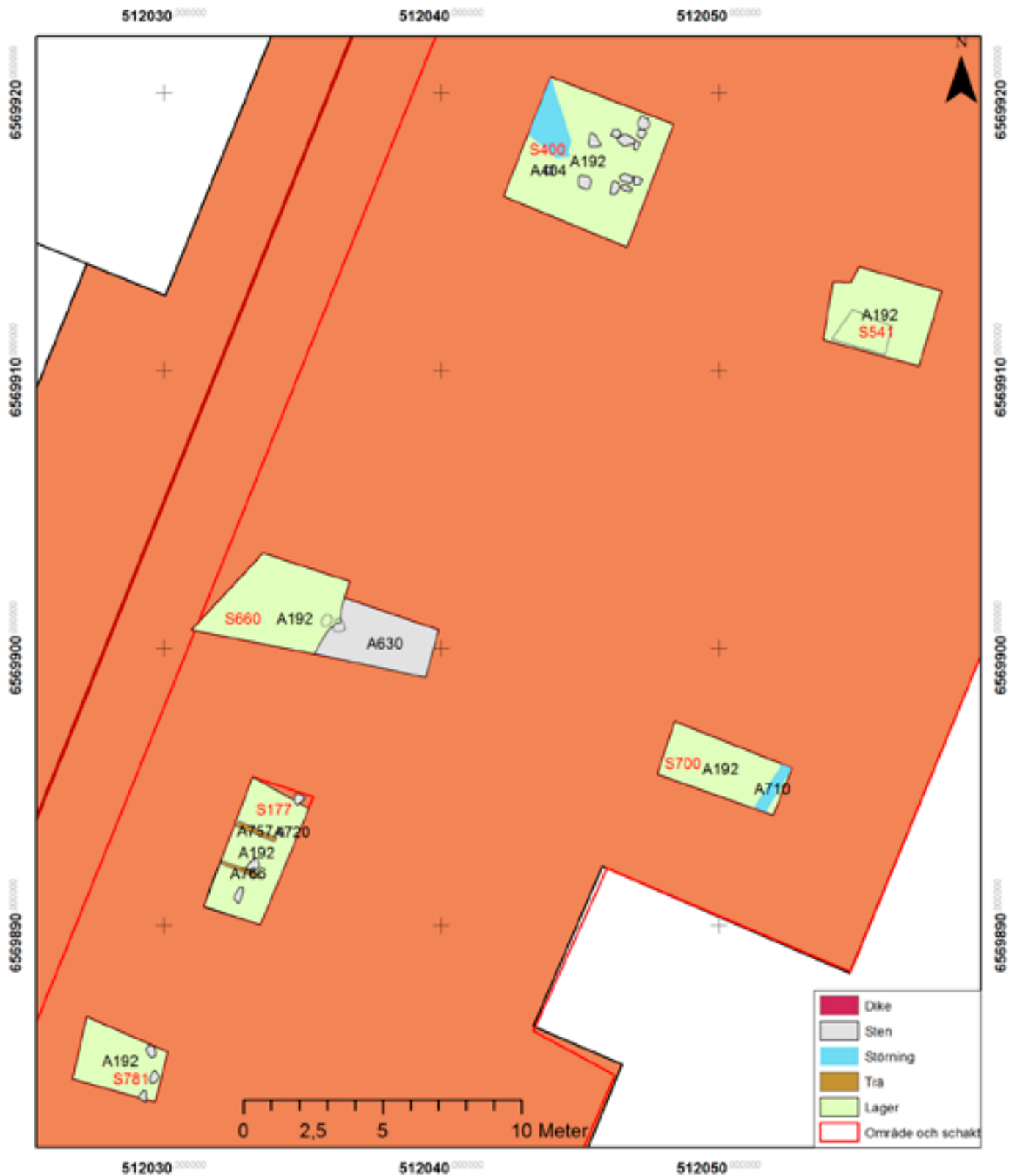
I schakt 188 fanns under bärlagret en knadderaktig yta, det vill säga en småstenig yta, som sannolikt fungerat som innergård. Under fanns markhorisonten, A192.

I schakt 308 fanns markhorisonten under bärlagerna. Markhorisonten var avgrävd av nedgrävningen till källargrunderna. Schakt 312 var helt tomt.

TOMT 34, SCHAKT 400 OCH 541

I schakt 400 fanns ett flertal grovt huggna stenar (A404) och raseringsmassor efter en byggnad, A510. Även den här byggnaden syns på fotografier. Under byggnadslämningarna fanns den äldre markhorisonten (A192).

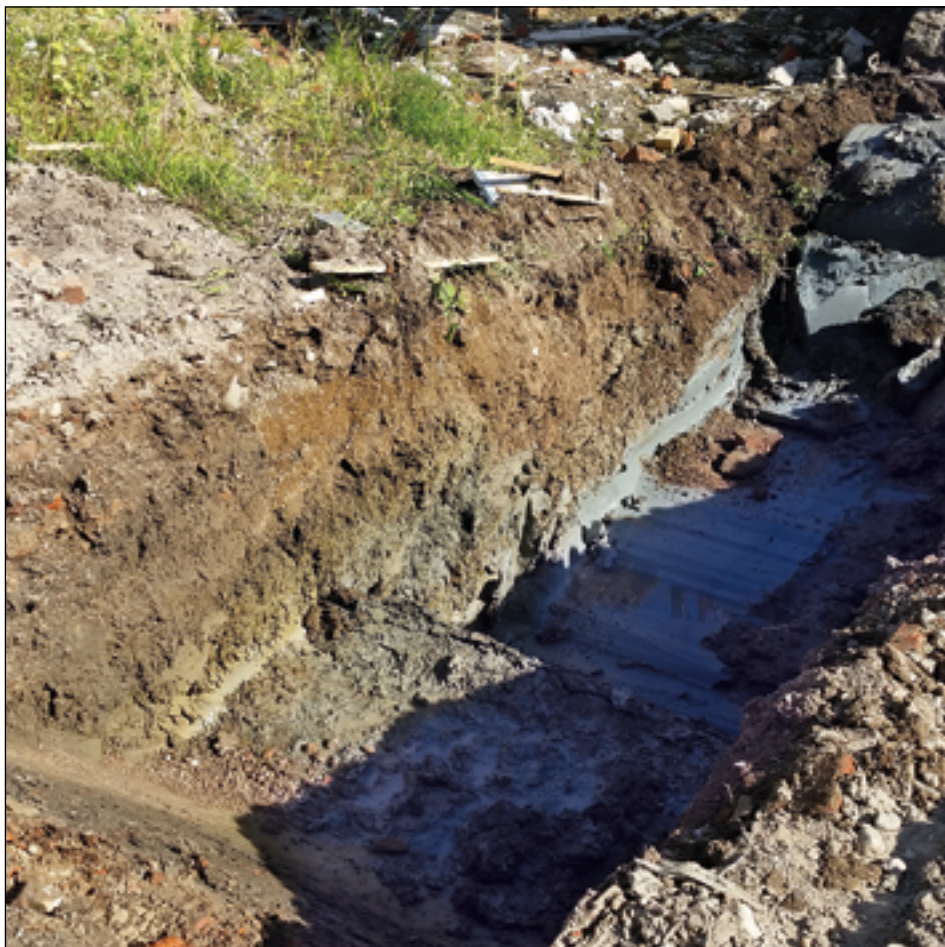
Schakt 541 var tomt på lämningar förutom markhorisonten A192.

Figur 7. Plan över schakten på tomt 32 och 34. Skala 1:200.

Figur 8. Äldre fotografi som visar Jordgatan från Bondegatan 12. Bildkälla: Örebro stadsarkiv/Erik Larsson.

Figur 9. Fotografi över schakt 308 som visar nedgrävningen till de hus som stått på platsen. Foto taget från sydväst av Arkeologgruppen.

Figur 10. Fotografi över Jordgatan mot norr tagen 1903. Bildkälla: Örebro stadsarkiv/fotograf okänd.

TOMT 36, SCHAKT 660, 700, 177 OCH 781

I områdets södra del grävdes fyra schakt (se figur 7). I schakt 660 fanns en stenpackning (A646) som sannolikt utgör rester av en innergård. På stenpackningen fanns fynd av 1900-talskaraktär. Under stenpackningen fanns A192, markhorisonten.

I schakt 700 fanns utfyllnadslager, upp till 0,45 meter tjockt och därunder, A192, markhorisonten.

I schakt 177 fanns rester av den bodbebyggelse som kan ses på ett fotografi från år 1903. Resterna påträffades under ett lager med rödfyr och utgjordes av stensyll i nordsydlig riktning (A720) och träplankor som låg i östvästlig riktning (A757). Ovanpå låg ett träflislager (A766). Under byggnadsresterna fanns A192.

Längst i söder drogs schakt 781. I schaktet fanns en rad med stenar (A785). I anslutning till stenraden fanns raseringsmassor med bland annat rester av bilklädsel. Sannolikt har byggnaden ingått i bilverkstaden "Centralgummi" som legat på platsen. Under byggnadsresterna fanns A192.

Tolkning

Området togs i bruk för bebyggelse under andra halvan av 1800-talet. Tiden innan dess har området tidvis legat öde eller använt som betesmark. Prover tagna i markhorisonten visar att platsen använts som betesmark med både lite torrare och fuktigare partier som fyllts ut med tiden (se bilaga 3).

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Förundersökningens syfte var dels att klargöra om fornlämning fanns i området, dels att klargöra dess art och omfattning. Förundersökningen skulle ske i två etapper där etapp 1 skulle fastställa om fornlämning överhuvudtaget fanns i området. Resultaten från etapp 1 skulle ligga till grund för etapp 2, som skulle klargöra dess art och omfattning. Då inga äldre lämningar påträffades utöver en äldre markhorisont utfördes endast etapp 1.

Inga avvikelser från undersökningsplanen gjordes, det vill säga att de frågor som ställdes inför förundersökningen har i stort besvarats. Utbredningen av kulturlager och odlingslager har fastställs, likafullt deras karaktär och ålder. Anläggningsförekomsten har fastställts och ytans bevarandegrad är också klarlagd. Likaså har bestämts vad som ligger bakom kulturlager och de sentida markingreppen i området. Tidsplan och budget följdes och ytan återställdes till brukbar yta efter förundersökningens slut.

Referenser

Tryckta källor

Johnny Rönngren, 2013. *Fjärrkyla i södra Örebro*. RAÄ 83:1, Örebro socken, Örebro kommun, Närke. Arkeologgruppen rapport 2013:03.

Tekniska och administrativa uppgifter

Landskap	Närke
Län	Örebro
Kommun	Örebro
Socken	Örebro
Fastighet	Mekanikern 4, 5 och 6
Fornlämningsnummer	Örebro 83:1

Projektledning	Ebba Knabe
Personal	Ebba Knabe Helmut Bergold Erica Strengbom

Undersökningstid	2015-09-08 till 2015-09-16
Exploateringsyta	2 400 m ²
Undersökt yta	200 m ²
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH 2000

Länsstyrelsens diarienummer
431-3083-2015

Arkeologgruppens projektnummer
2015_44

Arkiv

Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv

Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

Inga fynd omhändertogs.

Bilagor

Bilaga 1. Schakttabell

Schakt	Storlek/m	Djup/m	Stratigrafi	Beskrivning
100	5x4	1,7	Fyllnings/ rivmassor 0,65. Därunder lera, övre 0,1-0,5 infiltrerad.	I schaktets mitt fanns rester av en cementfogad källargrund, A104, som var nedgrävd i orörd lera. Sannolikt maskingrävd nedgrävning.
188	8x1,5	1,1	0,25 m påförda raseringsmassor, 0,1 grått grus, marknivå, 0,1 m sten, grus och sand, lite knadderaktig. Därunder 0,5 meter tjock brun humös silt, A192. Botten lera.	Makroprov visar på betesmark.
200	4x3,5	1,2	0,25 m bärlager, rivmassor 0,2-0,5. Rester av byggnad. Yngre material. Brun humös silt, A192.	I schaktets östra del fanns lämningar av en byggnad. Fyndmaterialet var från 1900.
300	6x4	1,2	Se schakt 188.	Stenfyllt dränering i botten.
308	5x2		Rasmassor, lera	
312	4x2		Rasmassor, lera	
400	6x5	1,2	0,25 m bärlager 0,3 m byggnadslämning, 0,2 m markhorisont	Under bärlagret sentida rester av byggnad, 1900-talsmaterial. Brunn. Under brun humös silt, markhorisont.
541	5x3,5	1,2	0,25 m bärlager 0,25 m markhorisont.	-
600	3,5x3	1,2	0,25 m bärlager, Stenrad A630, 0,25 m markhorisont	Schaktet närmast fyrkantigt. Stenrad, A630.
660	6,5x1,5		0,25 m bärlager, 0,15 m träflis, 0,20 m stenpackning (A646), lera.	Schaktet drogs i östvästlig riktning. Buteljglas. A646, A630.
700	4,5x1		0,5 bärlager, 0,25 träflis, lera	Schaktet drogs i östvästlig riktning.
777	5x2	1	0,25 m bärlager, 0,1 m rödfyr, 0,05 rasering, 0,02-0,35 m träflis, 0,35 markhorisont, lera	Schaktet drogs i nordsydlig riktning. Innehöll byggnadsrester. Fynd tillhörande bilverkstad.

Bilaga 2. Anläggningstabell

Anr	Schakt	Typ	Storlek/m	Beskrivning
104	100	Sten	3x1,5	Grundmur till källare, nedgrävd i orörd lera. Nedgrävningen var 0,8 meter bred och troligen maskingrävd. Ett skift sten.
192	188	Lager	Förkom i flera schakt. 0,25-0,30 m tjockt	Brungrå lerig silt.
208	200	Trä	3x1,7m, 0,05 m tjockt.	Rester av ett trägol. Fynd pekar på att det rivits under 1900-talet.
214	200	Sten	Cirka 0,6 m	Stenar som ingått i en byggnad.
273	200	Lager	Hela schaktet	Sprida stenar, raseringsmassor.
304	300	Dike	3,5x0,5	Stenfyllt dike
404	400	Sten	0,4x0,4	Grovt huggna stenar.
608	600	Sten	Cirka 0,5 m	Stenrad
630	660	Sten	Cirka 0,5	Stenrad
646	660	Sten	0,15-0,20	Stenpackning
720	777	Sten	Cirka 0,4	Syllstensrad
757	777	Trä	1x0,25	Trä
766	777	Lager	0,02-0,35 m tjockt	Träflislager
785	781	Sten	Cirka 0,5 m	Syllstensrad

ARKEOBOTANISK ANALYS AV JORDPROVER FRÅN KVARTERET MEKANIKERN I ÖREBRO

Beställare: Arkeologgruppen AB

Analys: Stefan Gustafsson, Arkeologikonsult

Inledning

På uppdrag av Arkeologgruppen AB har Arkeologikonsult AB analyserat två jordprover från kvarteret Mekanikern i Örebro.

Syfte och frågeställning

Syftet med analysen var att analysen var i första hand klarlägga markanvändning och aktivitet. Representerar proverna odlingsjord eller betesmark?

Metod

Jordprovernas volym var 2 liter och hade samlats in av arkeologer från Arkeologgruppen AB i samband med en undersökning i nämnda kvarter. Proverna våtsiktades och det använda sållet hade en maskstorlek av 0,2 mm. Det sållade materialet undersöktes i vått tillstånd med hjälp av mikroskop med förstoringen mellan 4 och 100 gånger. Arbestämningen gjordes med hjälp av referenssamling och referenslitteratur (bl.a. Berggren 1969, 1981, Jacomet 2006; Digital Seed Atlas of the Netherlands).

Resultat

Schakt 177

I provet fanns endast huggspån, träflis, kvistar, bark och kraftigt nedbrutet trämaterial. Den organiska halten i övrigt var hög. Förmodligen utgör lagret ett utfyllnadsmaterial som härstammar från hantverk och träbearbetning i vid mening. Förmodligen har materialet flyttats från den ursprungliga bearbetningsfasen och blandats med ris och kvistar i syfte att fyll ut ett markområde. Det är relativt vanligt förekommande att man använder den här typen av material i sankar eller fuktiga områden inför en ny form av markanvändning. Eftersom det inte finns några frön eller frukter i lagret har det förmodligen överlagrats inom en tid kortare än en växtsäsong. Eventuella växter har inte hunnit blomma och utveckla frö och frukt.

Schakt 188

Provet innehöll en hög organisk halt av starkt nedbrutet växtmaterial samt en hel del frö. Det är i första hand ogräs och ängsväxter som dominerar. Svinmålla (figur 1), trampört och jordrök är alla vanliga ogräs på näringsrika marker som åker, gårdsplaner, vägrenar och allmän skräpmark. Groblad och trampört är tramptåliga växter och förekommer på av både människor och djur nyttjade marker. Gräs visar på öppen torr gräsmark medan starr, blodrot och fingerört tyder på fuktigare ängsmark.

Förmodligen rör det sig om betesmark med både lite torrare och fuktiga partier. Det kan också funnits vägar, ruderatmarker eller gårdsplaner i närheten. Eftersom lagren ligger inom en urban miljö går det heller inte utesluta omdeponeringar av jord men dessa frågor borde kunna besvaras utifrån tolkning av stratigrafin som gjordes i samband med undersökningen.

Figur 1.
Svinmålla.

Figur 2. Starräng. Foto Stefan Gustafsson.

Schaktnr	Art	Latin	Antal	Kol	Ben	Övrigt
177	Svinmålla	<i>Chenopodium album</i>	5	+	2 fragm.	Huggspån, träflis, kvistar, bark
188	Starr	<i>Carex spp.</i>	139	-	-	-
	Svinmålla	<i>Chenopodium album</i>	76	+	-	-
	Gräs	<i>Poaceae spp.</i>	61		-	-
	Fingerört obestämd	<i>Potentilla spp.</i>	17		-	-
	Hallon	<i>Rubus idaeus</i>	9		-	-
	Groblad	<i>Plantago major</i>	3		-	-
	Jordrök	<i>Fumaria officinalis</i>	3		-	-
	Gåsört	<i>Potentilla anserina</i>	2		-	-
	Blodrot	<i>Potentilla erecta</i>	2		-	-
	Trampört	<i>Polygonum aviculare</i>	2		-	-

+ liten mängd

Tabell 1. Innehåll i analyserade jordprover.

Litteratur

BERGGREN, G. 1969. *Atlas of seeds and small fruits of Northwest-European plant species with morphological descriptions*. Part 2: Cyperaceae. Swedish natural Science Research Council, Stockholm.

BERGGREN, G. 1981. *Atlas of seeds and small fruits of Northwest-European plant species with morphological descriptions*. Part 3: Salicaceae–Cruciferae. Swedish Museum of natural History, Stockholm.

Digital Seed Atlas of the Netherlands:
<http://seeds.eldoc.ub.rug.nl/?pLanguage=en>

JACOMET, S. 2006. *Identification of cereal remains from archaeological sites*. Archaeobotany Lab, IPAS, Basel University. Opublicerat kompendium.

